

YADA TAŞI HAKKINDA

Zeynep AKDENİZ

(Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi)

ÖZET

Bildirimizde Türklerin çok eskiden kullandıkları ve kutsal kabul ettikleri bir taş; “yada taşı”na değinmek istedik. Yada taşı, Türklerin çok eski kültürlerinden gelme olup yağmur yağdırma inanç ve gelenekleriyle ilgili bütün ritüellerini kendisinde toplamaktadır. Geçmişte bir kut olarak düşünülen, elinde olanın hükümdar tanındığı, kutsallığına inanıldığı yada taşı, Türk destanlarında ve efsanelerinde de yerini almakta gecikmemiştir. Tarihçilere göre, yada taşı istenildiği an yağmur, kar, dolu yağdırabilen, fırtınalar çıkarabilen sihirli bir taştır ve gücüne bizzat şahit olanlar vardır. Bulunduğu yer konusunda çeşitli rivayetler söz konusu olmuştur.

Bugün ise, yada taşı, sadece yeşim taşı olarak süs eşyaları şeklinde ve alternatif tıpta yerini almıştır. Yağmur yağdırma ritüelleri, başka uygulamalarda karşımıza gelmektedir.

Kaynaklarda yağmur ve kar yağdırmakta “Yada Taşı” denilen taşın büyük rolü ve etkisinden bahsedilir. Bu taş üzerinde çeşitli efsaneler, Türklerden başka yakın doğu milletlerinin bazılarında da görülür: Araplar bu taş “Hacer-ül-mattar”, Farslar “Senk-i Yade” derler. Çağataylar ise kelime Farsça olmakla beraber “yeşim taşı”, Yakutlar “Sata”, Altaylılar “cada”, Kıpçaklar “cay” demişlerdir.

Genel olarak halk bu taş, yada taşı, cida taşı, çurtus, yağmur taşı ve kaş adlarını verir.

Bir efsaneye göre; Nuh peygamber tufandan sonra gemisinden çıkınca Ham, Sam ve Yafes adındaki oğullarından her birini bir ülkeye göndermiştir. Yafes’i Türk ülkesine göndermeden önce, bu yada taşını vermiş, o da oğlu ‘Türk’e bırakmıştır. Ama sonra, Oğuz Han bu taşı elde etmiştir. Kaşgar taraflarında bu taşın beyazına “Ak Taş”, karasına da “Kara Taş” denir.

Altaylılar ve Yakutların, yağmur ve kar yağdırmak kudretinde olan şamanları da dualar okuyarak bu taşı kullanırlardı.

Göç destanında Dokuz Oğuz’dan (Bugu Tekin)’e rüyasında ak sakallı bir ihtiyar tarafından bu taş verilmiştir. Türk kültürü içinde önemli bir yeri olan “Kutlu Kaya”yı bu açıdan incelemek yerinde olacaktır. Ziya Gökalp¹; “boyların bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indiğini gördüklerini bu “altın ışıktan bir “çam ağacı”nın gebe kalarak beş şehzade doğurduğunu bunların en küçüğü olan “Bugu” Han’ın yabgu

¹ GÖKALP Z., (1977) “Türk Medeniyeti Tarihi”, İstanbul, İnkılap Yay.

seçildiğini ve böylece Oğuz ilinin bir mucize ile kurulduğunu” anlatmakta ve gökten inen nur sütunu yeryüzünde taşlaşarak, yeşim taşından bir kaya vücuda getirmektedir. Türk kültüründe bu kaya milli harsın, milli kültürün timsali gibi kutsal olarak kabul edilmektedir. Beyazlara bürünmüş aksakallı bir ihtiyar Bugu Han’ın rüyasına girerek, bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların hâkimiyette kalacaklarını haber veriyor. Oğuzların bu taş saygıları olduğu sürece büyük bir devlet halinde yaşayacaklarını, fakat Bugu Han’dan otuz göbek sonra torunlarından “Yuluntekin” in tahta çıktığını, Çin’de o sıralarda “Tang” sülâlesinin hakim olduğunu söyledikten sonra, efsane Gökalp’e göre şöyle şekilleniyor: “Çinliler, çok korktukları Türklerin kuvvet ve şevketlerinin kaynağının “Kutlu Dağ” olduğunu anlayarak, onları bu kaynaktan mahrum etmeyi düşündüler; bu sebeple Çin fağfuru, “Kiyeliyen” adlı kızını Türk hakanının oğlu Galitekin’e vermeyi ve buna karşılık “Kutlu Dağı” istemeye ve almaya karar verirler.” Hatta “Kutlu Kaya”nın kaybedilmesi her tarafta göç seslerinin gelmesine neden olur ve büyük bir kuraklık başlar.

H. Namık Orkun’un “Türk Efsaneleri”²ndeki Uygur efsanesi farklı tarafları olmakla beraber yine de bu taşla ilgilidir.

Yada Taşı Adlandırmaları ve Rastlanılan Kaynaklar:

Kaşgarlı Mahmut’un Divan ü Lügat’it-Türk eseri, yat hakkındaki araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Onun tarafından verilen bilgiler ise şöyledir: يَت " yat: Bir türlü kamlıktır (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı’nın izniyle yangın söndürüldü. Yine aynı eserde: “Yat يَت : Taşlarla yağmur ve rüzgâr getirmek için yapılan kamlık.” deniliyor. Aynı eserin dizininde bu bilgi şöyle özetleniyor: “Yat: taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; yada taşı ile yapılan bir türlü kahinlik, kamlık”.³

Hüseyin Kazım Kadri, “Türk Lûgati”nde “Taş” -garp, isim... Olduğunu kayıt ediyor ve bununla ilgili edebi açıklamalar yapıyor.⁴ Yede; yada taşı hakkındaki açıklamasına muhtelif metinlerden aldığı bilgiyi katıyor: يره ؛ ياره ؛ ياره (ié’de; yede; yada) Çağatay-İsim= Büyü, sihir, efsun.”⁵ diyor ve “Babürnâme”den nakilde bulunuyor:

“Tuntebuga sultan yada
Kılğan ikendür tünd yel
Kopup yamgur yağa girşti”

² ORKUN H.N. , (1942) “Türk Efsaneleri” , Çınar Yay. , İstanbul

³ ATALAY, B. (1943) “Divan-ü Lügat’it-Türk Dizini (indeks)”, Ankara, TDK. S. 758

⁴KADRİ H.K. (1943), “Türk Lûgati”, Maarif matbaası, c. 3, s. 383,384

⁵ A.g.e., s. 722

“yadacı, yadeci”ye karşılık olarak da “büyü yapan, büyücü, sehhar” sözlerini kullanıyor, yine “Baburnâme”den:

“Yedeçilerga buyurumuz

kim yede kılgaylar...”ı naklediyor. Yadacılık, yedeçilik, karşılığı olarak, büyücülük, sihirbazlığı alıyor ve Baburnâme’den “Yedeçilik dâvasını kılur erdi...”yi alıyor.

Eski Eserler Ansiklopedisi’nde yeşim hakkında verilen bilgide, Yeşim’in Farsçasının “yeşip” olduğu, eski milletlerin buna “Yağmur Taşı”, “Yat” dedikleri, yatın kehanet demek olduğu, yatlatmanın sihir yaptırmak anlamına geldiği, eski Türklerin bu taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları anlatılmaktadır.⁶

Abdülkadir İnan’ın “Tarihte ve Bugün Şamanizm” adlı eserinde “Yada, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tılsımları” başlıklı bölümde önemli bilgi sunulmaktadır. İnan, bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, “Büyük Türk Tanrısı”nın “Türklerin cedd-i âlâsına yada (yahut cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan” ettiğini, bununla yağmur, kar, dolu yağdırıldığı, fırtına çıkartıldığı ve bu taşın her çağda Türk kamlarının en büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunduğunu, Şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunduğunu, her Türk lehçesinin “fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olunduğunu” ve “İslam kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “yağmur taşı” (hacer-ül mattar) ve “cada taşı” (سنگ جره) denildiğini söylüyor.⁷

A. İnan, bu taş hakkında; ilk habere Çin kaynaklarında rastladığını, “Tang sülalesi tarihine göre, dişi kurttan türemiş İç-jini-nişibu’nun doğaüstü özelliklere sahip olduğu, yağmur yağdırıp, fırtına çıkarabildiği ve 449 yılı olaylarından bahseden bir kitapta, Yüeban ahalisindeki bazı kâhinlerin Cücenlerin saldırılarına karşı, şiddetli yağmur yağdırdıkları, fırtına çıkardıkları ilk olarak kaydedilmiştir” diyor.⁸

10. yy.ın başlarında İslâm tarihçilerinden İbn-ül-Fakih tarafından “yağmur taşı”(Hacer-ül mattar) (seng-i cade) hakkında (İbn-ül Fakih’in meşhet nüshasındaki etraflı bilgide, Ebu’l Abbas İbn-i Muhammed ibn İsâ el-Marvezî’nin Dokuz Oğuzlar ve Karluklarla komşu bulunan Türklerin “istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırabilmeleri ve fırtına çıkarmaları” ve bunu “Davud ibn Ali el-Badgisi” gibi güvendiği birisinden teyid edilince inandığını kaydettiği onuncu yüzyıl başlarında nerelere kadar yayıldığını ve etkide bulunduğunu göstermektedir.

⁶ Eski Eserler mütehasısı BÜNGÜL N.R. , (1939) “*Eski Eserler Ansiklopedisi*”, İst., Çituri Biraderler Basımevi, s. 258

⁷ İNAN A. , (1954) “*Tarihte ve Bugün Şamanizm*”, TTK Yay., VII. seri 34, Ankara, TTK Basımevi s. 160

⁸ A. İnan, a.g.e., s. 160

Fuat Köprülü, 1925 yılında yayınlanan makalesinde; “Türklerdeki bu sihri âdet hakkında en eski malûmatın H. 301–332 seneleri arasında Türk memleketlerini gezmiş olan “Ebu Dulef Müsear İbni Mühelhel”in seyahatnamesinde bulunduğunu söylüyor⁹. Prof. Fuat Köprülü, ikinci kaynak olarak Kaşgarlı’nın Divan-ı Lügat’it- Türk’ünün önemini belirtmektedir.

Timur ve Uluğ Bey zamanlarında da çok önem verilen nefrit taşından bahsedilmektedir. Buna göre; Uluğ Bey “yedi su”dan geçerek–Issık gölünün kuzey kıyısını izliyor” Karşı’de bulunan ve güya evvelce Çin imparatorlarının külliyetli bir para mukabilinde satın almak istedikleri- iki büyük nefreti parçasını Semerkand’a götürmekle mükellef iki bin kişiden mürekkep bir kıta, galiba, diğer bir yolu takip ediyordu. Taşların getirilmesi için mahsus arabalar yapılmış; ya atlar veya öküzler koşulmuştu. Bu taşların Semerkand’a getirildikten sonra Timur’un kabri üzerine konduğunu müverrihler kaydetmişlerdir.”¹⁰

Türklerin kültür hayatı, folkloru, etnografyası üzerinde gözlem ve derlemeleriyle tanınmış W. Radloff, 1861 yılında Altay’da Abakan ırmağı kaynağı çevresinde bulunduğu sırada yağmur taşı ile ilgili olaya tanık oluyor. Bu defa şiddetli yağmurdan kurtulmak için rehberi olan şahıs aynı zamanda yadacı olduğundan yağmurun gitmesi, gökyüzünün açılması için afsun mahiyetinde manzume okuyor. Radloff Türkçeye çevrilmiş olan Sibirya’dan (Aus Sibirien ve Proben)de Türk dinler tarihi ile ilgili bilgiler yanında bunlardan da bahsetmektedir.¹¹

Prof. Dr. Faruk Sümer: “X. yy.da Türk memleketlerini gezdiğini iddia eden Arap müellifi Ebu Dülef Mis’ar İbni Mühelhel, İrtiş boylarında oturan Kimek (yahut yemek) namı büyük Türk kavminden bahsederken, onların her istedikleri vakit yağmuru celbeden bir taşları olduğunu belirttikten sonra, bu hadiseyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk müellif, büyük Türk âlimi Kaşgarlı Mahmud’dur” diyor.¹²

Taşın Yapısı ve Bulunduğu Yer Hakkında Bazı Bilgiler:

XIII. yy.daki bir yazarın “yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türlüdür” diyen Prof. Faruk Sümer, bazılarının Çin’in doğu sınırlarındaki madenlerde, bazılarının “Çin’in serhaddindeki sürhab adlı kırmızı kanatlı bir

⁹KÖPRÜLÜ F. (Prof. Dr.), (1925) “Eski Türklerde dinî-sihri bir an’ane “Yat” veya Yağmur Taşı”, İst. Darülfünun Ed. Fak. Mec. C. 3

¹⁰TANYU, H. (Doç. Dr.), “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar”, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay. s. 51

¹¹Radloff W. , Aus Sibirien, B. 11. 8-9 ve proben. B. 1. 220-221. W. Radloff, Sibirya’dan 1+, İst. 1954, 1. ++ İstanbul 1956, 11 + İst. 1956. 11++ İst. 1957. Türkçeye çeviren: Prof. Dr. Ahmet Temir (bkz. TANYU H. (Doç. Dr.), “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar”, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay. S. 54 dipnot: 62)

¹²SÜMER F. (Prof. Dr.), (1953) “Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti”, Resimli Tarih Mecmuası, 4., c. 44, Ağustos , s. 2533-2535

su kuşunun mahsulü” olduğunu söyledikleri ve nasıl kullanılacağı hususunda anlaşmazlık olduğu, bazılarının “aşağıya akan bir suyun içine atılır” dedikleri, birçoklarının, bunun kullanma sırrına, metoduna yalnız Türklerin vakıf oldukları ve kimseye de öğretmedikleri anlatılmaktadır.

Ziya Gökalp, taşın rengi, şekli, yapısı, bulunduğu yer hakkında, Kaşgarlı’ya dayanarak şu bilgiyi veriyor: “1- Kaş taşı bir bez içine sarılıp da ateşe atılırsa taş yanmadığı gibi bez de yanmaz. Mahmut Kaşgari bunun tecrübe edilmiş olduğunu te’kiden söylüyor. 2- Susamış olan bir adam bu taşı ağzının içine alırsa susuzluğu gider. Kaş siyah ve beyaz olmak üzere iki türlüymüş. Beyazına “Örünk Kaş”, siyahına “kara kaş” denilirmiş. “Örünk” Doğu Türkçesinde “Ak” anlamındadır. Beyaz kaş “mühür” suretinde beraber taşınır ve bu suretle yıldırımdan, susuzluktan ve şimşekten emin kalınırmış. Yüzük kaşı tabiri bu istismâlin bir bakiyesidir. “Taşların bulunduğu yer, mevki hakkında ise şu bilgiyi görüyoruz:” Hutun şehrinin iki tarafında akan iki ırmak vardır ki bunlardan birine “Örnek kaş öküz”, diğerine “kara kaş öküz” namı verilir. “Öküz” ırmak anlamındadır. Kaşgarlı’ya göre, birinci de “beyaz kaş”, ikincide “siyah kaş” bulunurmuş; güya bu taşlar bu mevkiden başka dünyanın hiçbir tarafında bulunmazmış.”

Sultan Mahmut Harzemşah’ın çadırında, yazın yaşlı bir adamın, su dolu bir tası alıp çadırın ortasına koyduğu, sağına ve soluna iki boru diktiği ve üçüncüsünü yükseğe diktiği, yağmur taşı renginde bir yılanın bu borudan aşağı sarktığı, neredeyse yılanın başının suyun sathına kadar yaklaştığı, sonra iki adet yat taşını tasa daldırıp çıkardıktan sonra birbirine sürttüğü, bunu müteakip her birini bir tarafa fırlattığı ve bu hareketi yedi defa tekrarladığı, nihayet tastan su alıp her tarafa serptiği ve gökyüzünü koyu bulutlar kaplayıp yağmur yağdığı anlatılıyor. Bu yadacı ihtiyarın, işlem sırasında başı açık ve ayaklarının çıplak bulunduğu, hiddetli bir durum gösterdiği ve bazı sözler mırıldandığı, bu esnada çok yorgun görüldüğü ve ızdırap çektiği belirtilmektedir.

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, “Ebul Reyhan’ın bir kitabı”, makalesinde yeşim taşının “Haten”den çıktığını söylüyor ve bu mevkide kaş denilen bir vadide yeşimin beyaz ve âlâsının buradan çıktığını, büyük parçalara mahsus yerin hükümdara mahsus olduğu, halkın ancak küçük parçaları alabileceği, bundan başka “karakaş” denilen bir vadide çıkan yeşimin renginin Kaş’dan çıkanlar kadar beyaz olmadığını, yeşimin kendisine veya yeşim cinsinden olan bu taşla “galebe taşı” denildiğini belirtiyor ve Türklerin kılıçlarını ve atlarının üzerindeki eğerlerini bellerindeki kemerlerini savaşlarda galebe çalmak niyetiyle bunlarla süslediklerini, bundan dolayı bunlara bakan şahısların parmaklarına yüzük takmaya ve bıçaklarına sap yapmaya başladıklarını anlatıyor.

Yeşim taşı hakkında Eski Eserler Ansiklopedisinde, dünyada zümrüt, yakut ve pırlantadan sonra gelen en sert taş olduğu, bundan tespih, tabak, fincan, bıçak ve kılıç kabzaları, ayna çerçeveleri gibi birçok ziynet eşyaları yapıldığı, bir yeşimin hâlihazırda delinebilmesi için, en usta bir taşçının saatlerce çalışması gerektiği, en makbul renginin koyu yeşil ve süt beyaz olduğu, siyah, sarı ve ala renklerinin makbul olmadığı anlatılıyor.¹³

Yada Taşı'nın özelliği rüzgar estirmesi, yağmur, kar ve bazan da don getirmesidir. Yada Taşları, yalnızca yağmur yağdırmak için değil, yel çıkarmak için de kullanılırdı. Bu taşlar daha çok geyiklerin başlarında, su kuşlarının kursağında, yılanlarda, öküzlerin karınlarında bulunarak elde edilirdi. Kırgız Türkleri de, Cada/Yada Taşı'nın koyunun karnında bulunduğunu söylerlerdi.

Yada Taşları yumruk büyüklüğünde olup koyu renklidirler. Üzerlerinde damar damar çizgiler bulunur. Ele alınınca yaygın olarak bir soğukluk duyulur. Sallanınca kulağa, taşın içinden kimi sesler gelir. Üç yıl kullanıldıktan sonra yavaş yavaş gücü azalır. Yada Taşları'nın en iyileri, kendi kendine hayvan veya kuş biçimi almış olanlarıdır. Taşlar, kullanıldıktan sonra su içine konup saklanır.

Türk Halk Edebiyatlarında Yada Taşı:

Yada taşı motifi Doğu Türklerinin halk edebiyatlarında da pek çok tekrarlanmaktadır. Kırgız-Kazakların 'Er Gökçe' destanında, Altın Ordu'nun ünlü kahramanı Er Kosay da, maiyetindekilerin susuzluktan sıkıntıları üzerine, Er Kosay, atının eğerleri altından Cay taşını (Yad Taşı) alıp, birkaç defa sallayarak yere koyuyor ve yağmur yağmaya başlayarak, yağmur suyunu içiyorlar. Abdülkadir İnan, Kırgızların Manas Destanı'nın büyük Çin seferi rivayetinde Almabet adlı kahramanın yağmur yağdırmak için "bulutları afsunladığı" zikredilmektedir.¹⁴

Yada Taşı'nın Kırgız destanlarındaki yansıması ise çok farklı adlar altında, düşmanla savaşları sırasında kahramanları zor durumdan kurtaran bir taş olarak karşımıza çıktığı ve üç ayrı şekilde adlandırıldığı görülmektedir¹⁵:

1. Burhun Taş:

İki Kalmuk yiğiti Erke ile Torko olası Seyitbek saldırısına karşı kendilerini koruması için tanrıların sureti olarak kabul ettikleri "Burchun Taş"a sığınır:

... Erke Torko eki şer

¹³ Eski Eserler Ansiklopedisi, 398-Yeşim mad., s.258

¹⁴ İNAN A. , (1954) "*Tarihte ve Bugün Şamanizm*", TTK Yay., VII. seri 34, Ankara, TTK Basımevi, s.164

¹⁵ YAYIN(KÖSE), N. (Prof. Dr.), (2008) "*Kırgız Destan Terimleri Sözlüğü*", İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Proje.

Colgo çıktı kamınıp
Zu saktagan keçilder
Burhununa tayılıp.
Baatırlardı koldo dep
Uzatıp turdu cabılıp.
Burhun Taş'ı kuçaktap
Laylamalap calınıp

....

Seyitbekke bet aldı.¹⁶

2. Kır (Boz) Taş:

Semetey, annesi Kanıkey'in isteğine uyarak bir kazan dolusu et pişirir; kara kızıl kan çıkması üzerine babası Manas'ın dirilmeyeceğini anlayan Semetey, Kan Çoro ve Kül Çoro ile birlikte uğuldayan Kır Taş'a doğru dua etmek için yarış ederek yola çıkarlar. O sırada bir grup askerin, doru ata binmiş birinin önderliğinde geldiğini görünce de Semetey Kan Çoro'yu, Kır Taş'a yollayıp etrafı gözetlemesini ister. Destanda ise bu durum:

Kazanı tes kaynatıp algaysın.

...

Semetey salıp kirip berdi deyt.

Kuptan okup aldı deyt.

Ak-bos beni çaldı deyt.

Azır tayıp aldı deyt.

...

Toodoy bolgon bir adam

Tor'at minip keliptir

Altı sanalaş köp koldu.¹⁷

...

Kagılayın Kan Çorom

Kañıraktay Kır Taştı

Salıp barıp tosüp al!¹⁸ satırları ile verilmekte; Kır Taş sürekli ses çıkaran, ülkenin sınırını çizen kutsal bir nesne olarak değerlendirilmektedir.

3. Kara Taş:

¹⁶ Oruzbay Urmambatov varyantı, Coodarbay; Seyitbek,1971. Frünje: Kırgızistan Basması, Kırgız SSR İlimder Akademiyası, Tılcena Adabiyat İnstitutu, s:253

¹⁷ Manas Destanı, 1995, Ankara; Türksoy Yay., Yayına Haz: Emine Gürsoy Naskalı, s:244

¹⁸ A.g.e. s:245

Er-Tabıldı'da Eldiyar "Eldiyar Kara Taşı dubalap kara suunun tûbûnõ salıp taştap al da attandı"¹⁹ satırlarından da anlaşılacağı gibi, Tanrının kendilerini koruması, su bereketinde kar yağdırması için Kara Taş'a dua okur ve onu, kaynaktan beslenen bir ırmağa atar. Çınasıl, Cañıl'a:

Baatırlardı aralap

Baştan ayak taanıp al.

Kakıragan Kara Taş

Cer-Suunu tintip al²⁰ diyerek tedbirli olmasını ister.

Yağmur taşının nerede bulunduğu hakkında Kırgızların, Cada (cay) taşının koyun karnından çıkarıldığı inancını Abdülkadir İnan kaydetmektedir. Yine İnan, "Doğu Türkistan bakışlarının meslek hayatlarını ve âyinlerini düzenleyen 'risâle'(tüzük)leri bulunduğu gibi 'yadacılar risâlesi'nde vardır" demektedir.²¹

Yada Taşları bir başka anlatıya göre, Altay Dağları'nın buzullu bölgelerinde bulunur. Altay Türkleri, Yada Taşları'nı kuru ve sıcak yerlerde saklarlar. Kullanacaklarında taşı buradan alır, işi bitince de yerine korlar. Yazın çok sıcak olduğunda, bunalan atlarını serinletmek için Yada Taş'ını, atların yelelerine asarlar. Kullanmadan önce soğuk suyun içine koyup su içinde birkaç gün bırakırlar. Ölen taşları diriltmek için hayvan ciğerlerine sararlar.

Altay şamanları yay ile fala bakarlar ve yağmur yağdırırlar. Altay Türkçesi'nde "ya bıla kamnadı" deymi, yay ile kamladı yani yay ile fala baktı, yağmur yağdırdı anlamına gelir. Eski Çağatay edebiyatında da "İlm-i Yay", fala bakmak ve yağmur yağdırmak anlamını karşılayan bir deyim idi.

Bugün de kullandığımız Kaş, yani değerli taşların kapsamına altın ve gümüş gibi asil madenler de girer. Bilindiği gibi, bu madenler asildirler ve elektiriği de kolay geçirmezler ki yıldırım da bir tür elektiriktir. Eski Türkler'de, değerli maden ve taşların yıldırımı defettiği, insanlardan uzaklaştırdığı kanısı vardı. Bunun nedenini Kaşgarlı Mahmud şöyle açıklar:

"Kimin yanında Kaş bulunursa ona yıldırım dokunmaz denilir. Kaş, içinde hiçbir leke bulunmayan, saf ve ak bir taştır. Yüzüklere konulur. Böyle bir yüzüğü olan kimseye yıldırım dokunmaz. Çünkü, Kaş'ın yaratılışı böyledir. Kaş, bir beze sarılıp da ateşe atılacak

¹⁹ Aktan Tımkbayev varyantı. Kedayken-Ertabıldı, 1970, Bişkek, Kırgızistan Basması. Kırgız SSR İlimdar Akademiyası, Til Cana Adabiyat İnstitutu. S:209

²⁰ Corobayev varyantı, Sarinci-Dölöy, Cañılmirza, 1998, Bişkek, Şam Basması. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası. Manastanov Cana Kõrkõm Madaniyattın Uluttuk Borboru. El adabiyatı Seriyasının 6. Tomu. S. 246

²¹ A.g.e., s. 164

olursa ne sarıldığı bez, ne de kaş yanar. Bu, çok sınanmıştır. Susayan kimseler, bir Kaş'ı ağızlarına alacak olurlarsa susuzlukları geçer."

Yada Taşı ile yağmur yağdırma işlemine Eski Türkçe'de "yatlamak" denilir, Yada Taşı ile yağmur yağdırıp rüzgar estirme işlemine de "yat" adı verilirdi. "Yatçı yatladı" deyimi, Yada Taşı kullanan yadacı, Yada Taşı ile afsun yaptı anlamına geliyordu. Havaya etki yapmak için okunan afsun ile kullanılan taş Yada, Cada, Yat denilmiştir. Türk kavimlerinde çok eski zamanlardan beri yaygın olan inanca göre Tanrı, Türkler'in büyük dedelerine Yada denilen bu büyülü taşı armağan etmiş, Türkler de bu taşla yağmur, kar, dolu yağdırıp yel estirmişlerdir. Ren bölgesinde, yağmur taşı, yağmur yağdırmak hususunda te'siri olması için, içi su dolu bir kap içinde muhafaza edilir. Yağmur fazla olunca, yağışı dindirmek için, taşı sudan çıkarıp, kuruturlar. Altaylılar da, yağışı sağlamak istedikleri zaman, yada taşını bir gün bir gece su içinde tutarlar. Fuad Köprülü'den öğrendiğimize göre, yada taşı hakkında Arap ve Çin kaynaklarında epeyce bilgi vardır. Yada taşı Çin'de Yü-chh (=Yueh-chih) halkında bulunur. Yada, suyun özüdür. Bu taşın yağmur yağdırma ameliyesinden başka vazifeleri de vardır; msl. Ölünün ağzına bir parçası konur.²²

Yağmur İnançları ve Yada:

Yağmur ilkellerden günümüze, insanlık tarihinde çok önem taşır. Gökten inen bereket olarak nitelenen yağmur, kutsal bir nitelik kazanmıştır. Yağmur dualarının kökeninde kutsallık yatar. Doğayla barışık olmak dileği bir takım ibâdetler ve ritüellerle tamamlanır. İnanç insana özgü bir fenomendir.

İslamiyet öncesi Türk kültüründe de yağmur yağdırma törenlerinin yapıldığını biliyoruz. Duanın İslami kelime olmasından yola çıkarak yağmur duasının İslamiyet sonrası oluşmuş bir âdet olduğunu savunan araştırmacıya katılmamız olanaksızdır.²³

Yağmur duaları, toplumsal niteliklidir. Türkistan'daki Türk boylarında yağmur çağırma törenleri iki şekilde düzenlenir:

Birincisi: Yada taşı ile yapılan yağmur çağırma törenleri.

İkincisi: Su-kadın törenleri ile yapılan yağmur çağırma törenleri.

Türkistan'da yağmur çağırma törenleri ile ilgili yayınlanan eserlerde verilene bilgilere göre, Yada taşı ile yağmur yağdırma törenleri Türkistan'da 20. asrın başlarına kadar canlı şekilde devam ettirilmiştir. Yada taşı ile ilgili gelenekler ve efsaneler eski Türk boylarının dini inançlarına bağlıdır.

²² M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, c. 5, İstiska mad. , s.1221,1222,1223

²³ ACIPAYAMLI O., (1965) "*Türkiye'de Yağmur Duası*" Ankara Üni. D.T.C.F. Dergisi, c. XXII, s.3-4

Folklorcuların fikrine göre, iklimi etkileme sihri Sibirya ve Türkistan'daki Türk boylarında eski zamanlara dayanır. Yada taşı ile yağmur çağırma törenleri Şamanistik törenlerin bir devamıdır. Araştırmacılar bahar ve sonbahar'da yağmur, kar yağdırmak, kışın havayı ısıtmak için Yada taşından faydalandığını kaydederler. İnanişe göre, Yada taşı sıcak suya batırıldığında veya hamile kadının eli değdiğinde sihrini kaybedermiş.

Türkistan'daki yağmur çağırma törenlerinin ikinci şekli konusunda da kısaca bilgi verelim: Türkistan'da ikinci tür yağmur çağırma törenlerine "Sust hatın", "Süt hatın", "Suv hatın", "Çele hatın", gibi adlar verilir. Türkistan'daki Türkmenler yağmur çağırma törenlerine "Syuyt gazan", "Syuyt hatın", Tacikler "Sust Mama", "Sust hatın" veya "Aşağ'an" adını verirler. Zerefşan vadisinde "Sus hatın", Sürhanderya'da "Boz hatın", "Sust hatın", Kaşkaderya'da "Söz hatın", "Ceyle Kazak", Türkistan şehrinde "Çele hatın", "Kösem kösem", "Sur hatın" adı ile yapılan yağmur çağırma törenlerinin mahiyeti birdir. Mesela, Sirderya'da ihtiyar şeklindeki kukla-bebeği taşıyan kadınlar köy sokaklarını dolaşarak şarkı söylerler ve her evin önünde ev sahibi ihtiyar kukla-bebeğin üstünden su döker ve türlü yiyecekler verir.²⁴

Yağmur yağdırma işlemlerine halk, yağmur duası adını vermektedir. Çocuklarsa buna değişik yerel adlar takmışlardır; “bodi, bodi bostan, dodu, gode, gode gode, göde göde, gelin, gelin gok, çomça gelin, çömçe gelin, kepçe gelin, çullu kadın, kepçe kadın, çalı gezme, çulla kepçecik” Trakya ve Balkanlarda da “dedule ve dodole” adıyla aynı âdet yaygın bir biçimde sürdürülmektedir. Ayrıca Çin kültüründe, Akadlarda, Sami dinlerinde de bu tür törenlerin yapıldığını biliyoruz.

Eski Türk adetlerinde bütün köylüler toplanıp bir kız bir erkek seçermiş. Bunlar gelin ve güvey gibi giydirilip süslenirmiş. Bütün köylü gelin ve güveyi kapı kapı gezdirerek evlerden buğday, pirinç, bulgur vb. toplarlarmış. Buğday veren ev sahibi gelinle damadın üstüne bir “çomça” su dökermiş. Gelin kılığına giren kişiye “çomçalı gelin” adı verilirmiş. Coğrafi konum ve sosyal yapıya göre değişiklikler gösteren bu törenlerde dikkati çeken ana temalardan birinin kukla yapmak, diğerinin ise tören sonu yapılan ziyafet olduğudur. Bu olgu bizleri zamanımızdan binlerce yıl önceki insan kurban edilen dinsel ayinlere kadar götürür.

Çomçalı gelin ritüelinde dört aşama vardır:

- a) Hazırlık,
- b) Oyunun oynanması

²⁴ KOÇAK A. , “*Türkistan Halk Edebiyatında Yağmur Çağırma Törenleri*”, Çukurova Üniversitesi Sempozyum Bildirileri, s. 588

c) Toplanan yiyeceklerin pişirilmesi ²⁵

i) Hazırlık: Havanın kurak gittiği, yağmurun hiç yağmadığı günlerde köyün/mahallenin çocukları bir araya gelerek “çömçeli gelin” oynamaya karar verirler.²⁶ Ağaçtan yapılmış büyük bir kepçenin başı ile sapının birleştiği yere çapraz olarak bir değnek bağlanarak kol yapılır. Buna bir kız çocuğunun elbisesi giydirilir, baş kısmına da başörtüsü bağlanarak âdeta bir gelin canlandırılır. Bazı bölgelerde (Kilis, Sivas, Trabzon) çocuklar, bir değneğin ucuna süpürge veya çömçe (kepçe) bğlarlar. Buna bir elbise giydirilip, yüz olarak kabul edilen kısmına, kömür ile kaş, göz ve ağız yaparlar.²⁷ “Çömçe gelin”i çocuklardan biri (oyunu yöneten) eline alır, yanındakilerden birkaçı da toplanan yiyecekleri koymak üzere ellerinde torba, sitil (çingil, madeni kap), heybe vs. taşır.

ii) Oyunun Oynanması: Hazırlanan bebeği taşıyan çocuk en önde olmak üzere, bütün çocuklar toplu halde kapı kapı dolaşarak, her evin önünde, hep bir ağızdan “çömçeli gelin” tekerlemesini söylerler: Bu tekerlemelerin benzeri Azerbaycan’da “godu godu” adıyla söylenirken, Türkistan’da da yerini “suv hatın” tekerlemesine bırakır.²⁸

Tekerlemelerin hemen ardından, ev sahibi, çocukları istedikleri; yağ, bulgur, un, yumurta, kavurma, tuz vs. gibi yiyeceklerden birini verdikten sonra, beraberinde gizlice getirdiği suyu çocukların -özellikle de “çömçeli gelini taşıyan çocuğun- üzerine döker. Su ile ıslanan çocuklar kaçışarak başka bir evin kapısına varırlar, aynı işlem burada da devam eder. Böylece bütün evler dolaşılır.

iii) Toplanan Yiyeceklerin Pişirilmesi ve Dua: Mahallenin/köyün bütün evleri bu şekilde dolaşıldıktan sonra, toplanan yiyecekler yemek yapılarak yenir, ardından yağmurun yağması için bazı bölgelerde dua edilir.

Anadolu’da farklı farklı âdetlere dönüşen yağmur yağdırma törenleri Çukurova’da Çömçeli Gelin yada Bodi olarak ortaya çıkar. Osmaniye yöresinde tilki kılığına girdirilen bir çocuk kapı kapı dolaştırılarak gezdirilir. Bu gezme esnasında yağ, bulgur, un, tuz istenir. Çocukların isteklerini karşılayan her ev sahibi Bodi’nin üzerine bir tas su döker ve toplanan malzemelerle yapılan yemek hep birlikte yenir.

İlgimizi çeken noktalardan bir tanesi, “Niçin Çömçeli Gelin?”, yani cinsiyet olarak niçin kadın- birkaç varyant hariç- seçilmiş? Diğer bir nokta ise, “Niçin Gelin?”, yani nine

²⁵ŞİMŞEK E. (Doç. Dr.) , “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Oynanan Bir Oyun: Çömçeli Gelin”, Millî Folklor Dergisi Kış/sayı:60, s. 78-87

²⁶ Bu oyunun oynanması büyükler tarafından da bizzat istenir.

²⁷ ACIPAYAMLI O. , “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-sosyal Metodla İncelenmesi-I”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, XXI. (1-2), Ocak-Haziran, s. 24

²⁸KOÇAR Ç. , (1991) “Türkistan Halk Edebiyatında Yağmur Çağırma Törenleri”, Türkistan ile ilgili makaleler, Ankara , s. 239

değil, kız çocuğu değil, her hangi bir kadın değil de, “gelin” ve “çömçeli gelin”? Bu sorunun cevabını Kadir Keçebaş şöyle açıklıyor: “Bilindiği gibi toprak anadır. İslâm inancına göre, Hz. Âdem topraktan olduğu gibi, bütün canlılar da topraktan yaratılmıştır. Toprak ana her zaman yüklüdür. Tıpkı bir gelin gibi, her zaman doğuma hazırdır. Kısır değil, doğurgandır. Tohum ondadır. Beslenmeyen bir ceninin ana karnında doğmadan öldüğü gibi, çürük yok olur. Tohumu saklaması ve çimlenmesi bakımından hamile bir anaya benzediği gibi, onu beslemesi ve büyütüp, olgunlaştırması bakımından da, müşfik bir anneye benzer. Toprak ana, taşıdığı tohumu yeryüzüne çıkarabilmesi için doğum sancıları çekmektedir. Ona yardım edecek ebe ise yağmurdur. Yağmur yağdığı zaman ise, rızık doğacaktır. Bereket doğacaktır. Toprağın bu doğurma özelliği bir dedede, bir babada, bir ninede ve bir genç kızda olmadığı içindir ki; eskiler çömçalı nine dememişler, “çömçalı gelin” demişlerdir.²⁹

Hepimizin bildiği gibi Müslüman Türklerce, yağmur yağmadığı, kuraklığın hüküm sürdüğü zamanlarda yağmur duası yapılır. Bir yerde Türkler, İslamiyet'teki bu yağmur duası ile milli Yada Taşı inançlarını birleştirmişler ve bir senteze varmışlardır. Çünkü Eski Türklerde dağ kutsaldı; Tanrı'ya dağ başlarında yakarırlardı. Dağ, göğe yükselişi temsil eder ve tırmanmak suretiyle kişiyi Tanrı'ya yakınlaştıran bir tür kavuşmayı ifade ederdi; bu sebeple duaların da orada daha iyi işitildiğine inanılırdı. Çünkü dağ, yüksekliği itibariyle Türkler tarafından yeryüzünde Tanrı'ya en yakın noktalar olarak tasavvur edilmiş; Türkler Tanrı'yı hep yukarıda tasavvur etmişlerdir.”³⁰ Bundan dolayı Türklerde dağ kültü, Gök Tanrı kültüyle birleşmiştir. Hunlar her yıl kurbanlarını Gök Tanrı'ya dağda sunarlar ve o dağı kutsarlardı.³¹ Bu gelenek, İslami yağmur duası ile birleştirilmiştir. Müslüman Türklerde, yağmur duası için yüksek yerlere çıkmanın yağmur duasının etkisini arttıracığına inanılır. Bu yüksek yerlerde Allah'a kurbanlar sunulur, saçılar yapılır.

Bugün Anadolu'da Türkler, yağmur duasını yaparken su kıyısında dururlar ve suya küçük taşlar atarlar. Bu taşların okunması ve okunduktan sonra da su iyesine sunulan bir saçı örneği olarak akarsuya bırakılması, Eski Türkler tarafından kullanılan Yada taşını akla getirir. Bu örnek tümüyle eski Yada Taşı inancının günümüze yansımasıdır. Çünkü, Eski Türklerde Yada Taşı ile yağmur yağdıracak olan şaman, Yada Taşını alır, afsunlar ve suyun içine atardı. Şamanın okuduğu dualar, İslamî anlayış içinde ayet ve duaya dönüşmüş, şamanın yerini de bir nevi din adamı kimliği ile hoca/imam almıştır.

²⁹ KEÇEBAŞ K. , (1981) “Çömçalı Gelin Tekerlemesinin Düşündürdükleri”, Erciyes , s.15

³⁰ KALAFAT Y. , (1990) “Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanışlarının İzleri”, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay: 112, seri:1, sayı: A.17, Ankara , s. 37

³¹ İNAN A. , (1995) “Tarihte ve Bugün Şamanizm” , Ankara , TTK yay. , s. 48

Yada/Yeşim Taşı ve Alternatif (Yardımcı)Tıp:

Çeşitli bitki ve taşlarda olduğu gibi, yeşim taşının da alternatif tıp veya yardımcı tıp denilen alanda kullanıldığı görülmektedir. Buna göre yeşim taşı;

- Diş problemleri ve ağrılarında faydalıdır. Ağzın içine yerleştirilen yuvarlak biçimli bir yeşim taşı, dişin yanında durur ve konuşulduğunda diş için rahatlatıcı etkisi olan titreşimler yayar.

- Pisliklerin bedenden atılmasını sağlar.
- Aşırıya kaçan duygusallıkları dengeler.
- Elde tutulduğunda ısıyarak rahatlatıcı bir his verir.
- Günlük kullanım için çok uygun bir taştır. Dengeli ve iyileştirici olan yeşil rengin etkisine sahiptir. Mücevher olarak özellikle konuşmacılar ve öğretmenler tarafından kullanılabilir.

- İçiniz korku ve endişeyle dolduğunda huzur ve güven verir. Kişinin kendini zayıf ve güçsüz hissettiği anlarda yeşimi kalbinin üzerine koyması içini rahatlatır.

- Kendisini taşıyan kişilere akıl, cesaret ve adalet duyguları verir. Kazanılan başarının sonucunda insanın içinde doğabilecek olan kibir duygusunu engeller.

- Kişiyi duyguların tutsaklığından kurtararak görüşünü netleştirir.
- Zihinsel odaklanmayı gerektiren çalışmalarda yardımcı olur.

Son zamanlarda ortaya çıkan “yeşim taşı yatağı” ise, bir nevi spa masajı ve ısı ile birçok rahatsızlığa çare gibi düşünölmeye başlanmıştır.

Mücevherat dünyasında da, yüzük, kolye, küpe vs. gibi tasarımlarda renkleri ile yer alan yeşim taşı, hem kişiyi rahatlatan etkisi ile, hem de göz alan parlaklığı ile göze çarpmıştır. Üstelik birçok padişahın tahtlarında, yüzüklerinde bu güç simgesinin bulunduğu hepimiz tarafından bilinen bir gerçektir.

Sonuç:

Medeniyetler değişse bile, özde var olan duygu ve inançların kolay kolay değişmediği bir gerçektir. Zaten bir milletin, milli kültürünün unsurlarını yok etmek mümkün değildir. O millet, din değiştirmek gibi toplumsal değişimlere neden olan bir faaliyete girse bile, geleneklerini, törelerini muhakkak devam ettirir. Gerçi bu gelenekler, sanki yeni dinin öğeleri imiş gibi gösterilir ama buradaki amaç eski gelenekleri yaşatmak için bir bahane aramaktır. Bu, bütün kültürlerde böyledir.

KULLANILAN KAYNAKLAR:

- ACIPAYAMLI O. , (1965) “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-sosyal Metodla İncelenmesi-I”, Ankara Üniversitesi DTCT Dergisi, XXI. (1-2), Ocak-Haziran
- ACIPAYAMLI O., (1965) "Türkiye’de Yağmur Duası" Ankara Üni. D.T.C.F. Dergisi, c. XXII
- ATALAY, B. (1943) “Divan-ü Lügat’it-Türk Dizini (indeks)”, Ankara, TDK.
- BÜNGÜL N.R. , (1939) “Eski Eserler Ansiklopedisi”, İst., Çituri Biraderler Basımevi
- GÖKALP Z., (1977) “Türk Medeniyeti Tarihi”, İstanbul, İnkılap Yay.
- İNAN A. , (1954) “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, TTK Yay., VII. seri 34, Ankara, TTK Basımevi
- KADRİ H.K. (1943), “Türk Lügati”, Maarif matbaası, c. 3
- KALAFAT Y. , (1990)“Doğu Anadolu’da Eski Türk İnanışlarının İzleri”, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay: 112, seri:1, sayı: A.17, Ankara
- KEÇEBAŞ K. , (1981) “Çomçalı Gelin Tekerlemesinin Düşündürdükleri”, Erciyes
- KOÇAK A. , “Türkistan Halk Edebiyatında Yağmur Çağırma Törenleri”, Çukurova Üniversitesi Sempozyum Bildirileri
- KOÇAR Ç. , (1991) “Türkistan Halk Edebiyatında Yağmur Çağırma Törenleri”, Türkistan ile ilgili makaleler, Ankara
- KÖPRÜLÜ F. (Prof. Dr.), (1925) “Eski Türklerde dinî-sihri bir an’ane “Yat” veya Yağmur Taşı”, İst. Darülfünun Ed. Fak. Mec. C. 3

- Manas Destanı, (1995), Ankara; Türksoy Yay. (Yayına Haz: Emine Gürsoy Naskalı)
- M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, c. 5, İstiska mad.
- ORKUN H.N. , (19 RADLOFF W. , Aus Sibirien, B. 11. 8-9 ve proben. B. 1. 220-221. W. Radloff, Sibirya'dan 1+, İst. 1954, 1. ++ İstanbul 1956, 11 + İst. 1956. 11++ İst. 1957. Türkçeye çeviren: Prof. Dr. Ahmet Temir (bkz. TANYU H. (Doç. Dr.)), “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar”, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay. S. 54 dipnot: 62-42) “Türk Efsaneleri” , Çınar Yay. , İstanbul
- SÜMER F. (Prof. Dr.), (1953) “Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti”, Resimli Tarih Mecmuası, 4. c.
- ŞİMŞEK E. (Doç. Dr.) , “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: Çömçeli Gelin”, Millî Folklor Dergisi Kış/sayı:60-Ağustos
- TANYU, H. (Doç. Dr.), “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar”, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay.
- YAYIN(KÖSE), N. (Prof. Dr.), (2008) “Kırgız Destan Terimleri Sözlüğü”, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Proje.

©<http://www.ege-edebiyat.org>